

Η ΘΕΜΑΤΙΚΗ ΤΟΥ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ ΤΑ ΚΕΚΤΗΜΕΝΑ ΚΑΙ ΟΙ ΠΡΟΒΟΛΕΣ ΤΟΥΣ

Από ένα Συνέδριο με αντικείμενο την ελληνική ιστοριογραφία, πεδίο παρατήρησης της οποίας είναι η νεότερη και σύγχρονη ελληνική ιστορία, είναι εύλογο να περιμένει κανείς πολλά πράγματα, όχι απαραίτητα συγκλίνοντα: η θεματική πολλαπλότητα συνηγορεί ως προς αυτό, συγχρόνως όμως δείχνει και τα όριά της. Αυτά τα τελευταία επισημαίνονται αρνητικά με τις απουσίες: υποδηλώνουν ακόμη την υιοθέτηση αξιολογικών κριτηρίων αλλά και την αποδοχή καταναγκασμών, οφειλόμενων στην οικονομία του Συνεδρίου. Ωστόσο, ανάγκη στήναι.

Ανάμεσα στους καταναγκασμούς προέχουσα θέση έχουν οι χρονολογικοί: χρειάζεται πάντα μια αφετηρία κι εδώ επιλέχθηκε η δεκαετία του 1830, μάλιστα το 1833. Πρόκειται δηλαδή για μια αφετηριακή χρονολογία που προσιδιάζει σε μια εθνική ιστοριογραφία εδρασμένη σε μια εθνική κρατική οντότητα. Αυτό το σύνδρομο, δηλαδή η εθνική κρατική οντότητα, αν έχει προφανή αναλυτική αξία, δεν είναι ταυτοχρόνως και μια απόλυτη αναλυτική αξία: η ιστοριογραφία που αφορά στους ελληνικούς τόπους είναι φυσικά παλαιότερη από τη συγκρότηση ελληνικού κράτους και ακόμη περισσότερο από την ιστοριογραφία η ίδια η ιστορική περιέργεια. Η αντίφαση που επισημάνω υπερκεράζεται με δύο τρόπους:

α' άξονας του Συνεδρίου δεν είναι αποκλειστικά η ιστοριογραφική παραγωγή που αρχίζει να συγχροτείται τον αρχόμενο 19ο αιώνα και μάλιστα στο δεύτερο μισό του, αλλά και η στάση, ρητή ή άρρητη, της παραγωγής αυτής απέναντι στην παλαιότερη. Έτσι, αυτή η τελευταία δεν χάνεται από το πεδίο της παρατήρησης·

β' οι καταμερισμοί είναι θεματικοί και, σε αξιόλογο βαθμό σύμπτωσης, εννοιολογικοί. Ευκολύνουν, με τη σειρά τους, την υπέρβαση προς τα μπρος ή προς τα πίσω του αφετηριακού χρονολογικού σημείου. Συγχρόνως υποδεικνύουν άλλες χρονολογίες με διαφορετικό ποιοτικό περιεχόμενο που δηλώνουν ανακατατάξεις, εντάσεις, μάλιστα διαφοροποιήσεις των ιστοριογραφικών ενδιαφερόντων.

Είναι ακόμη εύλογο να περιμένει κανείς ότι το Συνέδριο θα έχει απολογιστικό και ισολογιστικό χαρακτήρα. Ως ένα βαθμό τούτο θα καταφανεί: ωστόσο, πρόθεσή του δεν είναι να καταγραφεί η ιστοριογραφική παραγωγή του 19ου και του 20ού αιώνα. Τούτο θα ήταν αδύνατο για την οικονομία ενός Συνεδρίου σαν αυτό εδώ και θα αποτελούσε μέριμνα ενός ιστορικού λεξικού με πολλαπλές εσωτερικές δικτυώσεις. Θα επρόκειτο για ένα βαρυσήμαντο εργαλείο, για το οποίο υπάρχει μάλιστα η πρώτη μαγιά, δηλαδή οι πολύμορφες βιβλιογραφίες: θα μπορούσε να οδηγήσει σε μια μέτρηση των φαινομένων με ενδεχόμενες και ευκαταίεες ποιοτικές ανασηματοδοτήσεις των στατιστικών στοιχείων. Αλλά τώρα δεν πρόκειται για μία ακόμη «επαρίθμηση», πρόκειται περισσότερο για μια στάθμιση: ποια είναι η θεματική της ελληνικής ιστοριογραφίας που αναφέρεται στο νεότερο ή νέο ελληνισμό και ποια η διαδικασία της συντήρησης ή της μεταβολής της δομής της, με ό,τι τούτο συνεπάγεται στο πεδίο των μεθόδων, των τεχνικών και ακόμη περισσότερο στο πεδίο της θεωρίας για την ιστορία.

Λέγοντας «ιστορία», μεταφέρουμε μια σύγχρονη αντίληψη γι' αυτή σε χρόνους όπου η αντίληψη για την ιστορία δεν ήταν ταυτόσημη με τη δική μας ή με κάποιες από τις δικές μας. Θα ήταν, εξυπακούεται, αφελές και κυρίως εκτός ιστορικής λογικής να θεωρήσουμε κριτικά την παλαιότερη ιστοριογραφία μέσα από το πρίσμα των δικών μας αντιλήψεων, μεθόδων και τεχνικών. Θα ήταν αντιθέτως πράξη κατανόησης να ιδούμε τί προαναγγέλλει η ιστοριογραφία αυτή ως προς τα δικά μας ζητούμενα: να ιδούμε σε ποιο μέτρο η τελευταία «διέσωζε» καταστάσεις που έχουν εννοιοδοτήσει το δικό μας σκεπτικό, ότι λίγο-πολύ έκανε—σαν τον αρχοντοχωριάτη (το σωστότερο θα ήταν αρχοντοχωραίτης) του Μολιέρου—πρόζα χωρίς να το ξέρει. Ελπίζουμε ότι θα έχουμε την τύχη να ακουστούν ανακοινώσεις που, επισημαίνοντας το εύρος των ενδιαφερόντων ορισμένων από τους παλαιότερους ιστορικούς μας, θα αναχθούν στο ζήτημα της διάστασης που υπάρχει ανάμεσα στα ιστορούμενα και στην εννοιολόγησή τους, αλλά και στο αδιάσπαστο ή στο ασυνεχές που ενδέχεται να υπάρχει ανάμεσα στην ιστορική πραγματογνωμοσύνη και στον θεωρητικό λόγο για την ιστορία.

Όπως έχετε δει, οι θεματικές ενότητες είναι πολλές και κάποτε ετερογενείς. Περιττεύει η απαρίθμησή τους, αλλά δεν περιττεύει ίσως να υπενθυμίσω ότι οι θεματικές ενότητες καθορίζονται από το ίδιο το περιεχόμενο της εξεταζόμενης ιστοριογραφικής παραγωγής: το ίδιο φυσικά ισχύει για τις εννοιολογικές αναγωγές. Είναι πάντως πιθανό ότι όσοι ενδιαφέρονται αποκλειστικά για το δικό τους πεδίο εξειδίκευσης θα μείνουν μάλλον με την πείνα τους, γιατί κατά κανόνα όσα πρόκειται ν' ακούσουν τα ξέρουν ήδη και ίσως και περισσότερα. Υπάρχει όμως πάντα η δυνατότητα και η ελπίδα ότι,

είτε με την αναδιάταξη των γνωστών είτε με την υπόδειξη ενός άλλου ερμηνευτικού σχήματος, τα γνωστά θα μεταλλαχούν σε ζητούμενα. Με δύο λόγια εναπόκειται στους κατέκαστα ομιλητές να δείξουν τα όρια της ανασηματοδότησης του γνωστού ανάχοντάς το σε πρόβλημα και αντί για πείνα να προκαλέσουν όρεξη – ρίχνοντας κάτι από το αλάτι της ζωής στο συνταγολόγιο της ιστοριογραφίας.

Ένα Συνέδριο δεν είναι υποχρεωτικά συνάντηση των ειδικών του ειδικού. Υπάρχουν βέβαια αυτού του είδους τα Συνέδρια και είναι πολύ χρήσιμα, με την προϋπόθεση, για τις δικές μας τουλάχιστο επιστήμες, ότι το ειδικό αποτελεί το συνεκτικό επίκεντρο του Συνεδρίου και ότι το τελευταίο δεν συστεγγάζει ειδικά θέματα χωρίς να τα διατρέχει ένα και το ίδιο νήμα. Θέλω να πω ότι ένα Συνέδριο είναι αυτονοήτως μια δοκιμή επικοινωνίας: όχι για να γνωριστούμε, εδώ είμαστε όλοι μας σχεδόν παλιοί άμεσοι ή έμμεσοι γνώριμοι, για να ανταλλάξουμε τηλέφωνα και ηλεκτρονικές διευθύνσεις, υπολογίζοντας περισσότερο σε μέλλουσες ατομοκεντρικού ενδιαφέροντος συναντήσεις, αλλά για να αισθανθούμε ως πρόσωπα θιάσων που ο καθένας τους θέλει να μπει στα δρώμενα των άλλων. Συζητώντας πριν από λίγες μέρες για το Συνέδριο αυτό ο Αγγελος Ελεφάντης, ο Φίλιππος Ηλιού και ο υποφαινόμενος κάτω από το άγρυπνο βλέμμα του Στρατή Μπουρνάζου και, κυρίως, κάτω από τη σιωπηλή κριτική του κατανόηση, ανέκλυψε το θέμα πόσοι από τους ομιλητές του Συνεδρίου θα μπορούσαν με τον έναν ή τον άλλο τρόπο να μετέχουν σε περισσότερες από μια ενότητες. Δεν είναι ένα ασήμαντο θέμα, και είναι αυτονόητο ότι δεν θα αποπειραθώ να δώσω σε επίπεδο στατιστικών αναλογιών καμιά απάντηση: πρόκειται για το μεγάλο θέμα της συνολικότητας της οπτικής του ιστορικού.

Εδώ σταθμίζω το ζήτημα: πόσοι από μας αισθάνονται την ανάγκη ως οργανωτές του Συνεδρίου, ως ομιλητές, ως παριστάμενοι και στο τέλος και ουσιαστικότερα ως αναγνώστες των Πρακτικών, να συμμετάσχουν στον προβληματισμό που διέπει καθεμιά από τις θεματικές ενότητες και στην εμπειρική θεμελίωση του προβληματισμού αυτού. Δεν πρόκειται φυσικά να δοθεί από μένα καμιά απάντηση, πολύ περισσότερο η εύκολη «καθώς πρέπει» ρητορική. Θα αρκεστώ να επισημάνω ότι οι θεματικές μερικεύσεις που βλέπετε στο πρόγραμμα έχουν γίνει πάνω στο υφάδι της ιστορικής σύνθεσης και ότι μπορούν να οδηγήσουν σε ένα γενικό αναστοχασμό που ενδιαφέρει όλους μας: έναν αναστοχασμό ανταποκρινόμενο στις συνθετικές απαιτήσεις της ιστοριογραφίας, απείκασμα, έστω, της συνθετικότητας της ιστορίας ως πράξης. Γιατί η ιστορία είναι συνθετική, κυριολεκτικότερα ένα δίκτυο με σαφείς άμεσες συνοχές, με εμμεσότερες συνδέσεις, με μια λέξη η ιστορία είναι μια σύνθεση. Μόνο λόγοι μεθοδικοί ή «επιχειρησιακοί» οδηγούν στις

θεματικές μερικεύσεις, ενώ η ίδια η ιστορία ως οντολογία ή ως διανοητική απαίτηση είναι αμερίκευτη, συνολική.

Η ιστορία για την οποία γίνεται εδώ λόγος είναι ελληνοκεντρική, και μάλιστα εθνοκεντρική: οι ομιλητές που θα ακολουθήσουν θα εξηγήσουν γιατί η νεοελληνική ιστοριογραφία, είτε αφορά σε όλο το χρονικό ανάπτυγμα που συνεπάγεται ο μεταβλητός όρος ελληνισμός είτε αφορά στην ιστορία των σύγχρονων ή νεότερων Ελλήνων, δεν μπορούσε παρά να συνεπάγεται τους δυο «κεντρισμούς» στους οποίους αναφέρθηκα: θα υποδείξουν επίσης, έστω σιωπηρά, γιατί η παραγωγή ιστορικής γνώσης δεν ταυτίστηκε με μια γενικότερη ανάγκη για ιστορική κατανόηση που ξεπερνά τα όρια του εθνικού, για μια κατανόηση που ενσωματώνεται μέσα από τους μεθοδικούς τρόπους της ιστοριογραφικής κατασκευής, γιατί σε τελευταία ανάλυση η ανάγκη για συνολική ιστορική κατανόηση, η ανάγκη για την ερμηνεία της ιστορίας αφέθηκε στη φιλοσοφία της ιστορίας ή στον εγκυκλοπαιδισμό που, ειρήσθω εν παρόδω, δεν έχει καμιά σχέση με τη «Μεθοδική Εγκυκλοπαίδεια» των διαφωτιστών.

Σε μια πρώτη ματιά, πρόκειται για αυτονόητα πράγματα που δεν χρειάζεται να ξαναγυρίζουμε σ' αυτά: ωστόσο, αυτά τα αυτονόητα πράγματα παραπέμπουν σε πραγματικές καταστάσεις, με μια λέξη στη συνολική εξάρτηση, εθνική, πολιτική, οικονομική, πολιτισμική, στο πλαίσιο της οποίας και βάζει της οποίας συγκροτήθηκε ένας διπλός ιστορικός λόγος: ο λόγος της εξ αντικειμένου ενσωμάτωσης στις κυρίαρχες πνευματικές ηγεμονίες, αποκλειστικώς ευρωπαϊκές, και ένας λόγος που αγωνιά να γίνει εθνικός, χωρίς κατά κανόνα να διαφοροποιεί τη μήτρα από την οποία προέκυψε, την ιστοριογραφική μήτρα.

Καθώς λέγαμε, η ιστορία για την οποία γίνεται στη συνάντησή μας λόγος είναι ελληνοκεντρική, και μάλιστα εθνοκεντρική: η πρώτη της ιδιότητα είναι αυτονόητη, από τη στιγμή όπου αποφασίσαμε να μιλήσουμε για μιαν ελληνικής προέλευσης ιστοριογραφία που έχει ως πεδίο παρατήρησης ό,τι ονοματίστηκε νεότερος ελληνισμός. Αλλά και αν ακόμη επιλέγαμε ως πεδίο παρατήρησης τους νεότερους χρόνους χωρίς τοπικούς καθορισμούς, πάλι θα είχαμε να κάμουμε με μια ιστοριογραφική παραγωγή κατά κύριο λόγο ελληνοκεντρική, ιδίως στο μέτρο όπου σύνδρομο της παραγωγής αυτής θα ήταν η ευρετική, η παραγωγή δηλαδή γνώσεων μέσω των ιστορικών πηγών, της διεύρυνσης και της ανακάλυψής τους. Το ίδιο θα διαπιστώναμε κι αν αναπτύσσαμε τα χρονικά όρια συμπεριλαμβάνοντας την αρχαιότητα και τους μέσους χρόνους: η ελληνική ιστοριογραφική παραγωγή θα βλέπαμε ότι ενσωματώνεται σε μιαν ευρύτερη, κατ' εξοχήν ευρωπαϊκή, ιστοριογραφία για το μοναδικό λόγο ότι τόσο η ελληνική αρχαιότητα όσο και το Βυζάντιο είχαν καταστεί κοινά πεδία αναφοράς αυτής της ευρύτερης ιστοριογραφικής

παραγωγής. Η ελληνική συμβολή δεν θα είχε να προσφέρει τίποτε το πρωτογενές ως προς την ιστορία άλλων αρχαίων λαών ή ως προς την ιστορία του δυτικού Μεσαίωνα: παραμένει πάντοτε ελληνοκεντρική, με μέτριες, αν όχι αμελητέες επιδόσεις ως προς ιστορικά πεδία που εγγράφονταν στη δική της οπτική, για παράδειγμα η ιστορία των ελληνιστικών χρόνων ή η ρωμαϊκή ιστορία. Η ιστορία των «άλλων» κινητοποιούσε ερευνητικά ή ιστοριογραφικά ενδιαφέροντα στο μέτρο όπου αυτοί συναντιώνται σε όσα εδάφη θεωρήθηκαν ελληνικά. Πρόκειται συνεπώς για μια ιστορία στο σύνολό της ελληνοκεντρική ακόμη και εξελληνιστική, στο μέτρο ιδίως όπου οι οικουμενικότητες είχαν ως σύνδρομο τον εξελληνισμό ή η αναίρεσή τους έκανε να συνυπάρχουν οι ελληνικές εδαφικότητες με τις συρρικνώσεις των οικουμενικών σχηματισμών.

Η ελληνοκεντρικότητα κατέληξε να είναι ταυτόσημη με την εθνοκεντρικότητα, χωρίς τούτο να σημαίνει ότι η εθνοκεντρική ιστοριογραφία είναι υποχρεωτικά πάντα μια εθνικιστική ιστορία: δεν τίθεται αποκλειστικά στην υπηρεσία των λεγομένων υψηλών ή μεγίστων εθνικών συμφερόντων, αλλά υπηρετεί και άλλες ανάγκες, ανάγκες αυτογνωσίας, όπως τις έλεγε ο Κ. Θ. Δημαράς. Με τον όρο «αυτογνωσία» μπορούν να συνδηλωθούν πολλά και διαφορετικά αιτούμενα, μάλιστα ανθεκτικά, κοινός παρονομαστής των οποίων είναι το ιστοριογραφικό κατηγορήμα της αποκατάστασης των γεγονότων, κατηγορήμα που δεν αποτελεί αποκλειστικότητα του θετικισμού. Η αποκατάσταση των γεγονότων συνεπάγεται μια δεύτερη αποκατάσταση: πρόκειται για τους τρόπους με τους οποίους εκφέρεται μέσα στο χρόνο η συνείδηση που είχαν οι άνθρωποι για τα γεγονότα, ανιχνεύσιμη βέβαια μέσω της ερμηνευτικής κατανόησης των πηγών. Ενασχολήσεις τέτοιου είδους νοούνταν ως φιλολογικές, ενώ για μας είναι αναφανδόν ιστορικές: δεν είναι τυχαίο ότι στο ερευνητικό Κέντρο που μας οργανώνει αυτή τη συνάντηση χαρακτηριζόμαστε στη δεκαετία του 1960 ως φιλόλογοι-ιστορικοί. Ελπίζω ότι κατά τις εργασίες μας θα έχουμε την ευκαιρία να μιλήσουμε για όλα αυτά.

Λέγαμε ότι η ιστορία που μας αφορά είναι κατά βάση εθνοκεντρική, χωρίς να είναι ταυτοχρόνως εθνικιστική: είναι συνάμα μια ιστοριογραφία αντιθετική και αντιφατική, προσφερόμενη συνεπώς στην αυτοκατανόηση. Αυτοκατανόηση όχι αναγκαστικά ως εθνικού συνόλου, αλλ' ως πολλών συνόλων με διαφορετικό βαθμό σύγκλισης και συνοχής, ως συνόλων αντιθετικών, αλλά πάντα σε αναφορά σε μια γενική και ενοποιητική ιδιότητα, όχι τελικούς μόνο εθνική αλλά και ταξική. Θέλω να πω ότι μια εθνοκεντρική ιστορία είναι μεταλλάξιμη, στο ιστοριογραφικό επίπεδο, σε μιαν άλλη ιστορία, συνολική, και όχι σε μια ιστορία των πολιτισμικών ταυτοτήτων που παραγνωρίζει και την ιστορικότητά τους και, ακόμη περισσότερο, τη μετα-

βλητότητά τους. Είμαι σίγουρος ότι το Συνέδριό μας θα δείξει τί είναι και τί μπορεί να είναι μια εθνική ιστορία, όταν δεν νοείται αποκλειστικά από το πρίσμα μιας από τις εκφάνσεις του εθνικού κινήματος και όταν δεν επιστρατεύεται σήμερα για να υπερασπιστεί τις τρέχουσες α-εθνικές, δηλαδή εκτός ιστορίας, ετεροβαρείς οικονομικές και πολιτικές ηγemonίες.

Το οντολογικό μέρος της ιστορίας που μας αφορά δεν μπορεί να εγκλειστεί, ούτε έχει εγκλειστεί, στα εθνικά σύνορα: κάποιοι από τους ιστοριογραφικούς κλάδους, από το ίδιο μάλιστα το περιεχόμενό τους, είναι περισσότερο από άλλους εξωστρεφείς και αποτυπώνουν εναργώς την ενσφύνωση της ελληνικής στην παγκόσμια ιστορία, κατά κύριο λόγο την ευρωπαϊκή: μνημονεύω ως τυπικό παράδειγμα ό,τι αποκαλούσαν διπλωματική ιστορία για να την αναγάγουν σε μια ιστορία των διεθνών σχέσεων. Αυτή η ενσφηνωμένη ιστορία είναι στην ουσία μια ιστορία της εθνικής εξάρτησης και της εσωτερικής διαχείρισης της εξάρτησης αυτής, διαχείριση η οποία παραπέμπει στην κοινωνική ιστορία που πλέον έχει κατακλύσει τη διπλωματική: αξίζει να περιμένουμε τις σαφείς αναφορές σε αυτού του τύπου την εθνική ιστορία και να ιδούμε τη συνέχεια των καλών παραδειγμάτων, όπως εκείνο του Μιχαήλ Λάσκαρι.

Αλλά δεν συντρέχει λόγος να αναλωθούμε επικαλούμενοι παραδείγματα: ως επιμελίνουμε λίγο στο είδος της ιστοριογραφικής συνέχειας. Είναι αυτονόητο ότι η ιστοριογραφική παραγωγή παρουσιάζει διακυμάνσεις, θεματικές διευρύνσεις, υιοθέτηση νέων αναλυτικών εργαλείων και ότι τέλος ο ιστορικός έχει δώσει πολυμορφία στο συλλογικό του πρόσωπο: ακόμη, ότι οι ορθώς νοούμενοι επαγγελματίες ιστορικοί είναι σήμερα αριθμητικά πολλαπλάσιοι των παλαιότερων, μολονότι στο παρελθόν η τοπική ιστορία επιστράτευε πολλές δυνάμεις, εντός και εκτός του επαγγέλματος, κυρίως στην αρχή εκτός. Η ιστοριογραφική ωστόσο συνέχεια άλλαζε κατά καιρούς περιεχόμενο, και τούτο όχι γιατί ακολουθούσε αποκλειστικώς τη μεταλλαγή της εσωτερικής της λογικής, αλλά γιατί, θετικά ή αρνητικά, μετείχε στα ενδιαφέροντα της εποχής της, γιατί εμπνεόταν από την πολιτική συγκυρία, από τα κοινωνικά κινήματα: πολιτική, για παράδειγμα, και κοινωνική συγκυρία καθυπαγορεύει το ενδιαφέρον για την αγροτική ιστορία: πολιτική και κοινωνική προβληματική υπαγορεύει την εφαρμογή των μαρξικών εργαλείων ανάλυσης στην ιστορία: πολιτικός και κοινωνικός προβληματισμός αλλά και δημιουργική εξοικείωση με τις κοινωνικές επιστήμες δίνουν τα εδράσματα της ιστοριογραφικής στροφής που μορφώνεται στη δεκαετία του 1980, ύστερα από μια πρώτη εκκίνηση κατά την προηγούμενη δεκαετία. Πρόκειται, λοιπόν, για μια συνέχεια που τη χαρακτηρίζουν τομές και ρήξεις, ιστοριογραφικές ασυνέχειες μέσα στη συνέχεια. Αναντιρρήτως κάθε νέο ξεκίνημα

είχε τις αφορμές του σε ένα παλαιότερο που ανασηματοδοτούταν ή ανατροφοδοτούνταν, αν και κάποτε, αδίκως, περνούσε στα «αδιάφορα».

Θα μπορούσε, όσα ενδεικτικώς αναφέρω, και μαζί με αυτά και άλλα, να είχαν αποτελέσει θεματικές ενότητες του Συνεδρίου: προκρίναμε να αναδειχθούν μέσα από άλλες ακαδημαϊκότερες διακρίσεις. Απομένει να φανεί σε ποιο μέτρο οι ιστοριογραφικές ανανεώσεις ήταν επίσης ανανεώσεις μεθοδολογικές, σε ποιο βαθμό αξιοποιήθηκαν νέες πηγές ή ερμηνεύθηκαν διαφορετικά οι γνωστές· σε ποιο μέτρο υιοθετήθηκαν από τους νέους ιστορικούς μας ιστορικοί κλάδοι χωρίς εντόπια παράδοση, πώς δηλαδή, στο τέλος, η εθνική μας ιστοριογραφία ενσωματώθηκε κατά τη μέθοδο και τα πεδία παρατήρησης στη διεθνή και σε ποιες από τις εκφάνσεις της και με ποια χρήση του εθνικού ιστοριογραφικού κεκτημένου.

Λέγαμε ότι ο τύπος του Μολιέρου έκανε πρόζα χωρίς να το ξέρει. Μιλώντας για εθνική ιστοριογραφική συνέχεια και για ανανεώσεις, αξίζει να αναρωτηθούμε σε ποιο βαθμό η ιστοριογραφία μας είχε συνείδηση του γεγονότος ότι τα καινούρια της αιτήματα είχαν εν πολλοίς προαναγγελθεί και με ποιο τρόπο ενσωμάτωσε τα προαναγγελλόμενα. Η απάντηση δεν μπορεί παρά να είναι αμφίσημη: θα τελειώσω, κι εσείς θα συνεχίσετε, επικαλούμενος ένα μόνο παράδειγμα. Η λαογραφική έρευνα έχει δώσει ένα σταθερό υπόστρωμα για την κατανόηση, ανάμεσα στα άλλα, των συλλογικών συμπεριφορών και νοοτροπιών. Αν στη θέση αυτού του υπόβαθρου βάλουμε τις «συνειδητές μαρτυρίες», άριστο άλλοτε διανοητικό εργαλείο, νομίζω ότι είναι βέβαιο ότι παραμορφώνεται η κλίμακα των φαινομένων, η κλίμακα της μακράς διάρκειας, όπως εκδηλώνεται σε ό,τι, στην περίπτωσή μας, έχει αποκληθεί λαϊκός πολιτισμός. Ήταν και είναι ώριμη η ιστοριογραφία μας να θεωρητικοποιήσει το εμπειρικό δεδομένο, να διακρίνει την ποιότητα του χρόνου του, να το ενσωματώσει στο περιγραφικό και ερμηνευτικό της σχήμα, σε τελευταία ανάλυση να χρησιμοποιεί αποδοτικά και τα εμπειρικά δεδομένα και τα διανοητικά εργαλεία που έχει αποδεχθεί. Από όλα όσα πρόκειται να εκτεθούν είναι βέβαιο ότι θα κερδίσουμε και τις απαντήσεις σε αυτό το στοιχειώδες αλλά επίκαιρο ερώτημα.

Γιατί δεν αρκεί να διακριβώσουμε μόνο πότε και για ποιες αιτίες αλλάζει η ιστοριογραφία μας περιεχόμενο, μεθόδους, ακόμη και λόγο· πότε, από ποιους και σε τί βαθμό συγχρονισμού ή ετεροχρονισμού με τις διεθνείς ιστορικές σπουδές διαφοροποιεί τα υποκείμενά της και μιλά για τάξεις, αγώνες των τάξεων, τρόπους παραγωγής, μιλά για εντατικά φαινόμενα σε αντιπαράθεση με τα εκτατικά, ενδιαφέρεται για τις συλλογικότητες που δεν είναι υποχρεωτικά ταυτίσιμες με τις ταξικές· δεν αρκεί μόνο να ιδούμε πώς, σε τί μέτρο, εφαρμόζοντας ποιες τεχνικές διεύρυνε, μαζί με τα πεδία παρατήρη-

σης και τις πηγές της. Όλα αυτά πρέπει να τα ξέρουμε και όλα αυτά μας βοηθούν να κατανοήσουμε τη μετάβαση από την ιστοριογραφία που εξαντλείται στην αφήγηση, στην ιστοριογραφία εκείνη που γίνεται πρόβλημα. Γιατί χρειάζεται ακόμη να ιδούμε σε ποιο μέτρο οι ιστορικοί μας ήταν και είναι φορείς της αντίληψης ότι η ιστορία είναι ένα όλο. Τούτο δεν σημαίνει ότι σε κάθε μερικευτική πρόβαση θα πρέπει να συνεξιστορείται αυτό το όλο· χωρίς ωστόσο τη συναντίληψή του οι μερικευτικές προβάσεις μεταπίπτουν σε μέσα, χρήσιμα και απαραίτητα, για μια περαιτέρω ιστορία: θα έπρεπε να προαναγγέλλεται από τις συστηματικές και μερικευμένες διερευνήσεις που, ως μην το ξεχνάμε, αυτές στερέωσαν και έδωσαν «επιστημονικό καθεστώς» στις σπουδές μας. Η συνείδηση του όλου αποκτάται με πολλές διαδρομές που, αν δεν είναι όλες τους ιστορικές, όλες τους είναι ιστορικότροπες. Μια από τις διαδρομές αυτές, πρώτιστη και αυτονόητη, είναι η κατανόηση των λογικών με τις οποίες έχει γίνει η «διάσωση» των πεπραγμένων που συνιστούν το σώμα της ιστορίας: πρόκειται για μια διαδρομή που περνά από πολλά πεδία, από πολλές αποτυπώσεις της μνήμης, από τα ίδια τα ορατά ή ανιχνεύσιμα λείψανα των πράξεων, πεδία που δεν ενσωματώνονται πάντα στην ύλη του ιστορικού. Ας είμαστε βέβαιοι ότι από όσα πρόκειται να ακούσουμε θα καταφανεί η αποτύπωση αυτών των «εσωτερικών επιταγών» του ιστορικού στα έργα του, στο έργο του συλλογικού ιστορικού, όπως κατά καιρούς αυτός είχε διαμορφωθεί, και όπως, πλουσιότερος θα λέγαμε, έχει διαμορφωθεί στις μέρες μας.